

Μνήμων

Τόμ. 41 (2024)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Η δίκη του Καραϊσκάκη. Μια απόπειρα επαναπροσέγγισης ● ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ, Ο αντιαυτοκρατορικός κίνημα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Προς όφελος της Αυτοκρατορίας: η διαχείριση της μουσουλμανικής κοινότητας Δοδεκανήσων από τους Ιταλούς (1923-1939) ● ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΗΡΟΥΝΙΑ, Οφείες της εργασιακής και κοινωνικής ζωής των εργατριών στην κλωστούφαντουργία «Μουταλάσκη» κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ● ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Το ζήτημα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού σε διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο λόγος των ελληνίδων σοσιαλιστριών ● ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Η αίζουλη οικογένεια: Διαχείριση προσωπικού και πατερναλιστικές πρακτικές στη βιομηχανία οικιακών ηλεκτρικών συσκευών Ιζόλα, 1951-1977

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΑΛΧΟΣ, Κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα, ένας ιστοριογραφικός άγνωστος ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ, Μια αναθεώρηση του «Ο Αναστάσιος Πολυζούδης και η Ελληνική Επανάσταση», *Μνήμων* 1 (1971), σ. 23-52

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρήστος Λούκος, Δημήτρης Δημητριάδης, Βασιλική Θεοδώρου, Έφη Αβδελά, Κώστας Τσιμπάκης, Λάμπρος Φιλτούρης, Γεώργιος Α. Ναθαναήλ, Μάνος Αυγερίδης, Μαργαρίτα Λιάγγα

41

ΑΘΗΝΑ 2024

Ανδρέας Κυτέας, Στο δρόμο προς την ελευθερία. Οι επαρχίες Λιδορικού και Μαλανδρινού (Δωρίδας) στην Επανάσταση (1821-1828)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.41236](https://doi.org/10.12681/mnimon.41236)

Copyright © 2025, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (2025). Ανδρέας Κυτέας, Στο δρόμο προς την ελευθερία. Οι επαρχίες Λιδορικού και Μαλανδρινού (Δωρίδας) στην Επανάσταση (1821-1828). *Μνήμων*, 41, 177-179. <https://doi.org/10.12681/mnimon.41236>

Βιβλιοκρισίες

Ανδρέας Κυτέας, *Στο δρόμο προς την ελευθερία. Οι επαρχίες Λιδορικού και Μαλανδρινού (Δωρίδας) στην Επανάσταση (1821-1828)*, Πάτρα, Φαρφουλάς, 2021, 352 σ.

Ο Ανδρέας Κυτέας κατάγεται από τη Δωρίδα και την ιστορία της κατά την Ελληνική Επανάσταση θέλησε να αναδείξει. Δεν είναι «επαγγελματίας» ιστορικός. Εργάστηκε ως μηχανικός τηλεπικοινωνιών Τ.Ε. και εξέδωσε από το 1999 έως το 2007 την τοπική εφημερίδα *Λόγος*. Ωστόσο, φρόντισε να αποκτήσει τις βασικές γνώσεις που αποτελούν προϋπόθεση υπεύθυνης ιστορικής έρευνας και γραφής. Φαίνεται ότι το Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, που παρακολούθησε σε δύο περιόδους, του έδωσε ισχυρό έναυσμα προβληματισμού, βιβλιογραφικής ενημέρωσης και αναζήτησης ανέκδοτων τεκμηρίων. Η συστηματική έρευνα στο σχετικό με το 1821 υλικό που απόκειται στα κεντρικά ΓΑΚ, στα χειρόγραφα της Εθνικής Βιβλιοθήκης, στα δημοσιευμένα τοπικά αρχεία της μονής Βαρνάκοβας και του οπλαρχηγού Ανδρίτσου Σιαφάκα, απέδωσε πλούσιους καρπούς και φαίνεται ότι έδωσε ώθηση στο εγχείρημα του βιβλίου.

Ο συγγραφέας προσπαθεί στην αρχή να απαντήσει στο βασικό ερώτημα ποια ήταν η γενικότερη κατάσταση πριν το 1821 στις επαρχίες Λιδορικού και Μαλανδρινού, οι οποίες τότε κάλυπταν εδαφικά περίπου την παλαιά επαρχία Δωρίδας. Δίνεται μια εικόνα του οθωμανικού διοικητικού πλαισίου και της τοπικής αυτοδιοίκησης, των οπλαρχηγών και του αρματολικιού του Λιδορικού. Περιγράφεται, παράλληλα, η οικονομία των δύο αυτών περιοχών, τι καλλιεργούνταν, ο βαρύνων ρόλος της κτηνοτροφίας, οι φόροι, οι συνέπειες από τη μερική επικράτηση του σιφλικιού λόγω υπερχρέωσης, η ανάγκη δανεισμού για να καλυφθούν οι σε νόμισμα φορολογικές υποχρεώσεις, ο κεντρικός ρόλος του μοναστηριού της Βαρνάκοβας κ.λπ.

Οι δύο επαρχίες μπαίνουν γρήγορα στην Επανάσταση. Όσοι μουσουλμάνοι βρέθηκαν σ' αυτές εκδιώκονται, φονεύονται ή αιχμαλωτίζονται. Μάλιστα, οι αρχηγοί των επαναστατών μοιράζουν τους αιχμαλώτους Τούρκους στα χωριά, ώστε να ενοχοποιηθούν όλοι με τον θάνατό τους. Πολλοί άντρες ενισχύουν τις υπάρχουσες ένοπλες ομάδες, εξοπλίζονται με όπλα από εχθρικά λάφυρα και διαμορφώνονται σταδιακά σε τμήματα του επαναστατικού στρατού. Οι πρόκριτοι και οι δημογεροντίες των χωριών και των επαρχιών αναλαμβάνουν την τοπική εξουσία και διαχειρίζονται την οικονομία στην περιοχή τους. Συγκεντρώνουν τα δέκατα και τριτοδέκατα για το εθνικό ταμείο καθώς και τις «ανά ψυχή συ-

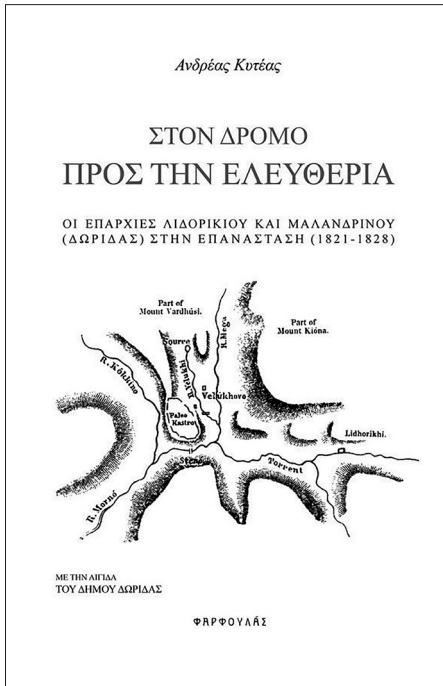
νεισφορές» και άλλες καταβολές για τις ανάγκες του αγώνα. Τροφοδοτούν με σφαχτά, τυρί και άλλα προϊόντα τα διάφορα στρατόπεδα της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας. Για παράδειγμα, την τριμηνία Μάιος-Ιούλιος 1824 η επαρχία Λιδωρικίου διέθεσε για τις ανάγκες των στρατοπέδων της Ανατολικής Στερεάς 1.828 σφαχτά και 974 οκάδες τυρί, ενώ για όλο το 1824 τα δοθέντα σφαχτά έφθασαν τα 5.287. Αυτή η οικονομία πολέμου προκύπτει ανάγλυφα από τα κατάστιχα της δημογεροντίας Λιδωρικίου, που ο συγγραφέας εντόπισε στην έρευνά του. Από αυτά τα τεκμήρια φαίνεται ότι κτήματα που ανήκαν σε οθωμανικά τσιφλίκια ή σε τσιφλίκια του μοναστηριού της Βαρνάκοβας καταπατήθηκαν σιωπηλά από τους κατοίκους.

Δεν φαίνεται να υπήρξαν αμφισβητήσεις των όσων ασκούσαν την τοπική εξουσία. Ισχυροί πρόκριτοι όπως ο Αναστάσιος Λοιδωρικής ανανεώνουν τον ηγετικό τους ρόλο με την ψήφο των αντιπροσώπων των χωριών της επαρχίας. Και οι δύο επαρχίες εντάσσονται στο νέο διοικητικό σύστημα που αποφάσισαν στην αρχή η Α΄ Συνέλευση της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος (Σάλωνα, Νοέμβριος 1821) και αργότερα οι Εθνοσυνελεύσεις. Στον στρατιωτικό τομέα κυριαρχεί ο Δήμος Σκαλτσάς / Σκαλτσοδήμος, που επιτυγχάνει να κρατήσει τις δύο επαρχίες απρόσβλητες από τον εχθρό έως τις αρχές του 1825. Μαζί με τους προύχοντες των δύο επαρχιών υποστηρίζουν στον δεύτερο εμφύλιο πόλεμο το νέο Εκτελεστικό με πρόεδρο τον Γ. Κουντουριώτη.

Η κατάσταση αλλάζει δραματικά από την Άνοιξη του 1825, όταν δυνάμεις του Κιουταχή εισβάλλουν στις δύο επαρχίες, τις λεηλατούν και αναγκάζουν πολλούς κατοίκους να καταφύγουν στις οχυρωμένες απόκρημνες θέσεις («αποκλειστές») ή στο νησί Τριζόνια του Κορινθιακού κόλπου ή στα απέναντι πελοποννησιακά παράλια. Όσοι παρέμειναν, θα δώσουν ό,τι μπορούσαν στους επιζώντες της Εξόδου του Μεσολογγίου κατά την πορεία τους προς το Ναύπλιο.

Απερίσπαστες πλέον οι δυνάμεις του Κιουταχή πιέζουν τις αποκλειστές και τα άλλα οχυρά σημεία. Οι εκκλήσεις προς τη Διοικητική Επιτροπή για αποστολή ενισχύσεων και τροφίμων δεν φέρνουν αποτελέσματα. Οι πολιορκούμενοι στη Βαρνάκοβα αναγκάζονται σε έξοδο (Μάιος του 1826), το μοναστήρι λεηλατείται. Διαλύονται και τα στρατόπεδα της περιοχής.

Εμφανίζονται τα πρώτα δείγματα προσκυνήματος, που κορυφώνονται όταν υποτάσσεται στον Κιουταχή ο οπλαρχηγός Ανδρίτσος Σιαφάκας, στον οποίο είχε δοθεί το αρματολίκι του Λιδωρικίου. Οι κάτοικοι προσκυνούν κι αυτοί, αφού δεν υπάρχει στην περιοχή ελληνικός στρατός να τους υπερασπιστεί. Ο Σκαλτσάς, αδυνατώντας να αντιδράσει αποτελεσματικά, καταφεύγει στην Πελοπόννησο και πεθαίνει τον Σεπτέμβριο του 1826. Οι ελπίδες αναπτρώνονται όταν αρχίζει την επιτυχή εκστρατεία του ο Καραϊσκάκης για να αναζωπυρώσει την επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα. Περνά και από το Λιδωρίκι και στον στρατό του, στη μάχη της Αράχωβας, συμμετέχουν και ένοπλοι από το Μαλανδρίνο και το Λιδωρίκι. Ο θάνατος του Καραϊσκάκη, η ήττα στον Ανάλατο και η

παράδοση της Αθήνας οδηγούν τους κατοίκους πάλι σε απελπισία. Οκτακόσιες περίπου οικογένειες κατοίκων από το Μαλανδρίνο και το Λιδορίκι μαζί με μεγάλο αριθμό μικρών και μεγάλων ζώων περνούν στα Τριζόνια. Αυτές οι επαρχίες θα είναι οι πρώτες της Στερεάς που θα απελευθερωθούν από τη χιλιαρχία του Κίτσου Τζαβέλα, τον Αύγουστο του 1828.

Ο Ανδρέας Κυτέας προτίμησε να αφηγηθεί τα όσα συμβαίνουν στις επαρχίες Μαλανδρινού και Λιδορικίου παράλληλα με όσα διαδραματίζονται στις γειτονικές επαρχίες, ενδεχομένως με τη σκέψη ότι από μείζονα γεγονότα επηρεάζονται όλες, άμεσα ή έμμεσα. Έτσι διάρθρωσε την ύλη του σε κεφάλαια όπως ο Άρειος Πάγος, η εκστρατεία του Δράμαλη, τα εχθρικά πλοία στον Κορινθιακό, η Β΄

Εθνοσυνέλευση, τα Σάλωνα-Μαλανδρίνο-Λιδορίκι με τον Ανδρούτσο, ο Β΄ εμφύλιος πόλεμος κ.λπ. Ωστόσο, αυτός ο τρόπος αφήγησης και μάλιστα κατά έτος χωριστά, προσφέρει μεν πολύτιμες πληροφορίες κυρίως από αρχαιακές πηγές –που πολλές φορές παρατίθενται σε μεγαλύτερη ή μικρότερη μορφή– για όσα συμβαίνουν στη Στερεά Ελλάδα γενικότερα, αφήνουν όμως τον αναγνώστη, χωρίς μάλιστα ευρητήριο στο τέλος, να επιχειρήσει μόνος του τη σύνδεση όσων διαδραματίζονται στο Μαλανδρίνο και το Λιδορίκι, ώστε να έχει μια συνεκτική εικόνα σχετικά με το πώς δρούσαν άτομα και ομάδες και ποιες ήταν οι κλιμακούμενες επιπτώσεις του πολέμου στις συγκεκριμένες επαρχίες.

Αυτός ο τρόπος σύνθεσης, υπερφορτωμένος με ποικίλες πληροφορίες, ίσως να μην είναι ο καταλληλότερος. Αντίθετα, στο Α΄ κεφάλαιο που αφορά τις επαρχίες Λιδορικίου και Μαλανδρινού πριν το 1821, η πραγμάτευση είναι ενιαία και πιστεύω ότι είναι το καλύτερο τμήμα του βιβλίου. Από την άλλη μεριά, είμαστε ευγνώμονες στον συγγραφέα που ενέταξε στο πόνημά του τόσα πολλά και σε αρκετό βαθμό άγνωστα στοιχεία που σίγουρα θα εκμεταλλευτούν πολλοί. Εγώ προσωπικά κράτησα, πλην των άλλων, την καταχώριση στο κατάστιχο της δημογεροντίας Λιδορικίου της δαπάνης του ιατροχειρουργού, ο οποίος μετέβη, τον Ιανουάριο του 1825, από το Λιδορίκι στη Σεργούλα για να δέσει το σπασμένο χέρι του Μαυροκορδάτου.